

ГРАНІ

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АЛЬМАНАХ

Том 22
№5
2019

Scientific and theoretical almanac «Grani» Vol. 22 №5 2019
ISSN (Print) 1234-5678 ISSN (Online) 1234-5678

Hans-Georg Gadamer

Дніпровський національний
університет ім. Олеся Гончара

Центр соціально-політичних
досліджень

ГРАНІ

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АЛЬМАНАХ

2019 ТОМ 22 № 5

Видається з вересня 1998 року

12 разів на рік

Дніпро

Видавництво «Грані»

2019

ГРАНІ

Науково-теоретичний альманах

Том 22 № 5 2019

Засновники:
Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
Центр соціально-політичних
досліджень

Свідоцтво про реєстрацію
КВ № 19758 – 9558 ПР від 19.03.13

Відповідно до Наказу Міністерства
освіти і науки України від 21.12.2015
№ 1328 журналу надано статус
фахового видання з історичних,
філософських, політичних та
соціологічних наук.

Друкується за рішенням Вченої
ради Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
(протокол № 12 від 30.05.19).

ISSN 2077-1800 (Print)
ISSN 2413-8738 (Online)

Індексується:
DOAJ
Index Copernicus
National Library of Ukraine Vernadsky
Google Scholar
CrossRef
eLibrary
Ulrichs web

Видавець:
Видавництво «Грані»
Україна, 49000, Дніпро
вул. Старокозацька, 12д, оф. 8
+38(056)794-54-63
granidp@gmail.com
www.grani.org.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2131 від 23.05.2005

Передплатний індекс – 41703

Відповідальність за достовірність
фактів, цитат, власних імен,
географічних назв, підприємств,
організацій, установ та ін. інформації
несуть автори статей.
Висловлені у цих статтях думки
можуть не збігатися з точкою зору
редакційної колегії і не покладають
на неї ніяких зобов'язань.
Передруки і переклади дозволяються
лише за згодою автора та редакції.

© «Грані» 2019

Редакція

Головний редактор: Квітка С.А.

Заступники головного редактора: Іванова С.А.,
Колесников К.М., Кривошеїн В.В., Шевцов С.В.,
Шляхов О.Б.

Технічний редактор: Лобода Р.С.

Коректор української та російської мов: Деребера А.В.

Коректор англійської мови: Комлева Ю.В.

Редакційна колегія

Іваненко В.В.	д.і.н., проф., акад. Укр. академії іст. наук (Україна)
Аяган Б.Г.	д.і.н., проф. (Казахстан)
Бачинський Я.	д. юр. н. (США)
Венгер Н.В.	д.і.н., проф. (Україна)
Висоцький О.Ю.	д.п.н., проф. (Україна)
Вятр Єжі	д.п.н., проф. (Польща)
Гао Тяньмін	д. екон. н., доц. (КНР)
Городяненко В.Г.	д.і.н., проф. (Україна)
Ісетті Дж.	д. філос., МВА (Італія)
Жук С.І.	д.і.н., проф. (США)
Катаєв С.Л.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Квітка С.А.	д.держ.упр., доц. (Україна)
Кирилюк Ф.М.	д.філос.н., проф., акад. Укр. академії політ. наук (Україна)
Кривошеїн В.В.	д.п.н., проф. (Україна)
Лісеєнко О.В.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Лобанова А.С.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Лобода Ю.О.	к.філос.н., доц. (США)
Нікілев О.Ф.	д.і.н., проф. (Україна)
Ніколенко В.В.	д. соціол. н., доц. (Україна)
Окороков В.Б.	д.філос.н., проф. (Україна)
Побочий І.А.	д.п.н., проф. (Україна)
Пронякін В.І.	д.філос.н., проф. (Україна)
Робертс Кен	д.соціол.н., проф. (Великобританія)
Світленко С.І.	д.і.н., проф. (Україна)
Святець Ю.А.	д.і.н., проф. (Україна)
Сидиков Е.Б.	д.і.н., проф. (Казахстан)
Схюрман Паул	д.філос.н. (Нідерланди)
Третяк О.А.	д.п.н., проф. (Україна)
Токовенко О.С.	д.філос.н., проф., акад. Укр. академії політ. наук (Україна)
Тупиця О.Л.	д.п.н., проф. (Україна)
Хейнемаа Сара	д.філос.н., проф. (Фінляндія)
Хижняк Л.М.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Хміль В.В.	д.філос.н., проф. (Україна)
Шабанова Ю.О.	д.філос.н., проф. (Україна)
Шевцов С.В.	д.філос.н., проф. (Україна)
Шляхов О.Б.	д.і.н., проф. (Україна)
Щудло С.А.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Юрченко С.В.	д.п.н., проф. (Україна)

GRANI

Scientific and theoretical almanac

22(5) 2019

Founders:

Oles Honchar Dnipro national university,

Centre of social and political researches

Registration license

KB № 19758 – 9558 ІП issued 19.03.13

By Decree № 1328 of 21 December 2015 issued by the Ministry of Education and Science of Ukraine the status of specialized publication on historical, philosophical, political and sociological sciences was given.

Published by the decision of the Academic council of Oles Honchar Dnipro national university (protocol № 12 dated 30.05.19).

ISSN 2077-1800 (Print)
ISSN 2413-8738 (Online)

Indexed:
DOAJ

Index Copernicus
National Library of Ukraine Vernadsky
Google Scholar
CrossRef
eLibrary
Ulrichs web

Publisher:

Publishing house «Grani»
12d, Starokosatska St., office 8,
Dnipro, Ukraine, 49000
+38(056)794-54-63
granidp@gmail.com
www.grani.org.ua
Publishing license
ДК № 2131 dated 23.05.2005

Subscription index in Ukraine – 41703

Responsibility for facts, quotations, private names, enterprises and organizations titles, geographical locations etc. to be bared by the authors.

The editorial office and board do not always share the views and thoughts expressed in published articles.

Reprints and translations are allowed on the written consent with the editorial office and the author.

© «Grani» 2019

Editorial office

Editor in Chief: Kvitka S.A.

Deputy Chief Editor: Ivanova S.A., Kolesnikov K.M., Krivoshein V.V., Shevtsov S.V., Shlyakhov O.B.

Technical Editor: Loboda R.S.

Corrector of Ukrainian and Russian languages: Derebera A.V.

Corrector of English language: Komleva Y.V.

Editorial board

Ivanenko V.V.

Full Prof. Dr., academician of the ukrainian academy of historical sciences (Ukraine)

Ayahan B.H.
Bachynskiy Ya.
Wenger N.V.

Full Prof. Dr. (Kazakhstan)
J. D. (USA)

Vysotsky O.Yu.
Vyatr Ezhi

Full Prof. Dr. (Ukraine)
Full Prof. Dr. (Ukraine)
Full Prof. Dr. (Poland)

Gao Tianming
Gorodyanenko V.G.

Assoc. Prof. Dr. (PRC)
Full Prof. Dr. (Ukraine)

Isetti G.

PhD., MBA, Senior Researcher (Italy)

Zhuk S.I.

Full Prof. Dr. (USA)

Kataev S.L.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Kvitka S.A.

Assoc. Prof. Dr. (Ukraine)

Kyrylyuk F.M.

Full Prof. Dr., academician of the ukrainian academy of political science (Ukraine)

Kryvoshein V.V.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Liseyenko O.V.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Lobanova A.S.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Loboda Y.O.

Assoc. Prof. Phd (USA)

Okorokov V.B.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Nikilev A.F.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Nikolenko V.V.

Assoc. Prof. Dr. (Ukraine)

Pobochyj I.A.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Pronyakin V.I.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Roberts Ken

Full Prof. Dr. (United Kingdom)

Svitlenko S.I.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Svyatets' Yu.A.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Sydykov E.B.

Full Prof. Dr. (Kazakhstan)

Schuurman Paul

Full Prof. Dr. (Netherlands)

Tretyak O.A.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Tokovenko O.S.

Full Prof. Dr., academician of the ukrainian academy of political science (Ukraine)

Tupytsya O.L.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Heinamaa Sara

Full Prof. Dr. (Finland)

Khyzhnyak L.M.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Hmil' V.V.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Shevtsov S.V.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Shlyakhov O.B.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Shchudlo S.A.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Yurchenko S.V.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

ЗМІСТ

- C. 5
Олександр Слісаренко
«Полтавський міф» (до 310-ої річниці оборони міста Полтави від шведської армії)
- C. 14
Ельнара Алієва
Безпекова політика Швеції в контексті російської агресії проти Швеції
- C. 25
Лада Прокопович
Театральність буття в умовах соціального хаосу: філософський та психологічний аспекти
- C. 37
Євген Мулярчук
Формування у європейській культурі секуляризованих уявлень про покликання людини
- C. 46
Юрій Маслов
Корупційна компонента політичного процесу на пострадянському просторі
- C. 57
Віра Дубініна
Обрії герменевтичного дискурсу: до методологічних засад філософської герменевтики
- C. 66
Елеонора Скиба
Соціально – філософський аналіз генезиса агресії людини
- C. 77
Олександр Іценко
Специфіка співвідношення релігії і науки в релігійно-філософських поглядах С. Л. Франка
- C. 87
Іван Гром
Чинники поширення чайної субкультури в латиноамериканських суспільствах

Contents

- P. 5
Oleksandr Slesarenko
«Poltava myth» (up to the 310th anniversary of the defense of the city of Poltava from the Swedish army)
- P. 14
Elnara Aliieva
Security policy of Sweden in the context of Russian aggression against Sweden
- P. 25
Lada Prokopovych
Theatricality of being in conditions of social chaos: philosophical and psychological aspects
- P. 37
Yevhen Muliarchuk
Formation in the European culture of secular ideas of calling of a person
- P. 46
Jurij Maslov
Corruption component of the political process in the post-soviet space
- P. 57
Vira Dubinina
The horizons of hermeneutic discourse: to the methodological foundations of philosophical hermeneutics
- P. 66
Eleonora Skiba
Social-philosophical analysis of human's Aggression
- P. 77
Aleksandr Itsenko
The specificity of the relationship of religion and science in the religious and philosophical views of S. L. Frank
- P. 87
Ivan Grom
Factors of extension of tea subculture in latin-american societies

Театральність буття в умовах соціального хаосу: філософський та психологічний аспекти

Лада Прокопович, Одеський національний політехнічний університет

Мета дослідження – виявлення та осмислення соціально-філософських засад театральності буття в умовах соціального хаосу в онтологічно-психологічному аспекті. Методологічна стратегія дослідження базується на методах соціокультурного аналізу в рамках концепції театральності соціокомунікативних проявів культури. Наукова новизна роботи полягає у спробі виявити взаємозв'язок між такими феноменами, як соціальний хаос та театралізація життя. В рамках даної роботи припускається, що впоратись із відчуттям соціального хаосу людям допомагає театралізація життя. Різні приклади це доводять. Тому до існуючих пояснень прагнення людей до театралізації життя пропонується додати ще одне – намагання впоратись із відчуттям хаосу в соціальній реальності. І тоді можна говорити не лише про театралізацію життя як культурну практику, а й про театралізацію свідомості як один зі способів (наряду із міфологізацією) інтерпретування дійсності. Ці висновки обумовлені також аналізом співвідношення понять «хаос» і «космос / порядок». Тезаурусний, історичний та міфопоетичний методи аналізу показали, що в давнині хаос мислився не як міра порядку, а, переважно, як просторова категорія і творче начало. До того ж, стійкими залишалися уявлення про одночасне існування порядку і хаосу. Ці уявлення транслуються і набувають нового осмислення в сучасній науці, зокрема, в сфері дослідження дисипативних систем – нелінійних, таких, що самоорганізуються. Виходячи з того, що дисипативні системи завжди поєднують в собі і хаос і порядок, а всі соціальні системи і середовища є дисипативними, пропонується визнати, що в соціальних системах періодично відбувається не зміна хаосу на порядок (чи навпаки), а зміна співвідношення хаосу до порядку. Питання про співвідношення хаосу і порядку виводить і на дискусію щодо фазових переходів у складних системах та співвідношення систем і середовищ. Порівняння деяких природних явищ (сніжинки в атмосфері) зі структурою суспільства дає підстави говорити про співіснування систем і середовищ, а отже і про доцільність поєднання двох методів їх дослідження: системного аналізу та синергетичного підходу до вивчення середовищ різної природи.

Ключові слова: хаос, космос / порядок, «театр» буття, соціальна реальність, особистість, метафора, самоорганізація

Theatricality of being in conditions of social chaos: philosophical and psychological aspects

Lada Prokopovych, Odessa National Polytechnic University

The purpose of the study is to identification and understanding of the socio-philosophical foundations of the theatricality of being in conditions of social chaos in ontological and psychological aspects. The methodological research strategy is based on the methods of sociocultural analysis within the framework of the concept of theatricality of sociocommunicative manifestations of culture. The scientific novelties of the work consist in an attempt to reveal the interrelation between such phenomena as social chaos and the theatricalization of life. In this work, it is assumed that theatricalization of life helps people cope with a sense of social chaos. Various examples confirm this. Therefore, to the existing explanations of people's aspirations for the dramatization of life, it is proposed to add one more - an attempt to overcome the sensation of chaos in social reality. Then we can talk not only about the theatricalization of life, as a cultural practice, but also about the theatricalization of consciousness, as one of the ways to interpret reality (along with mythologization of consciousness). These conclusions are also due to the analysis of the relationship between the concepts of "chaos" and "space/order". The thesaurus, historical and mythopoetic methods of analysis showed that in ancient times chaos was not thought of as a measure of order, but, basically, as a spatial category and a creative beginning. In addition, ideas about the simultaneous existence of order and chaos remained persistent. These ideas are broadcast and get a new understanding in modern science, in particular, in the field of research of dissipative systems - nonlinear, self-organizing. Given that dissipative systems always combine chaos and order, and all social systems and environments are dissipative, it is proposed to recognize that periodically there is not a change of chaos by

on order (and vice versa) in social systems, but a change in the ratio of chaos to order. The question of the relationship between chaos and order also leads to a discussion about phase transitions in complex systems and the relationship between systems and media. Comparison of some natural phenomena (snowflakes in the atmosphere) with the structure of society gives reasons to talk about the coexistence of systems and systems and environments, and, consequently, the feasibility of the joint use of two methods of their research: system analysis and synergistic approach to the study of environments of different nature.

Keywords: *chaos, space/order, "theater" of being, social reality, personality, metaphor, self-organization*

Театральность бытия в условиях социального хаоса: философский и психологический аспекты

Лада Прокопович, Одесский национальный политехнический университет

Цель исследования – выявление и осмысление социально-философских оснований театральности бытия в условиях социального хаоса в онтологическом и психологическом аспектах. Методологическая стратегия исследования основана на методах социокультурного анализа в рамках концепции театральности социокоммуникативных проявлений культуры. Научная новизна работы состоит в попытке выявить взаимосвязь между такими феноменами, как социальный хаос и театрализация жизни. В рамках данной работы предполагается, что справиться с ощущением социального хаоса людям помогает театрализация жизни. Различные примеры это подтверждают. Поэтому к существующим объяснениям стремления людей к театрализации жизни предлагается добавить ещё одно – попытка преодолеть ощущение хаоса в социальной реальности. И тогда можно говорить не только о театрализации жизни как культурной практике, но и о театрализации сознания как одном из способов (наряду с мифологизацией) интерпретирования действительности. Эти выводы обусловлены также анализом соотношения понятий «хаос» и «космос / порядок». Тезаурусный, исторический и мифопоэтический методы анализа показали, что в древности хаос мыслился не как мера порядка, а, в основном, как пространственная категория и творческое начало. К тому же, стойкими оставались представления об одновременном существовании порядка и хаоса. Эти представления транслируются и получают новое осмысление в современной науке, в частности, в сфере исследования диссипативных систем – нелинейных, самоорганизующихся. Исходя из того, что диссипативные системы всегда сочетают в себе хаос и порядок, а все социальные системы и среды являются диссипативными, предлагается признать, что в социальных системах периодически происходит не смена хаоса на порядок (и наоборот), а изменение соотношения хаоса к порядку. Вопрос о соотношении хаоса и порядка выводит и на дискуссию о фазовых переходах в сложных системах и соотношении систем и сред. Сравнение некоторых природных явлений (снежинки в атмосфере) со структурой общества даёт основания говорить о сосуществовании систем и сред, и, следовательно, о целесообразности совместного применения двух методов их исследования: системного анализа и синергетического подхода к изучению сред разной природы.

Ключевые слова: *хаос, космос / порядок, «театр» бытия, социальная реальность, личность, метафора, самоорганизация*

Постановка проблеми.

Соціальні, культурні, світоглядні, смислові, ціннісні та інші трансформації, які наразі переживає людство, все частіш викликають у людей відчуття втрати раціонального, впорядкованого існування, аномії (за Е. Дюркгеймом), а соціологів та філософів спонукають до більш детального розгляду та осмислення такого становища через поняття «соціальний хаос».

Водночас людство не припиняє оформлювати своє буття засобами театралізації. Театральність все більше проявляється в різних видах людської діяльності, стає ознакою більшості соціокомунікативних практик.

Тому є сенс розглянути обидва ці феномени – соціальний хаос та театралізацію життя – для виявлення їх взаємозв'язку та осмислення його в рамках предмету соціальної філософії.

Аналіз досліджень і публікацій.

Як одне з базових понять сучасної соціальної філософії, поняття «соціальний хаос» характеризує продуктивний аспект змін, що відбуваються в людиномірних системах / середовищах, осмислюється як механізм формування нового порядку соціальної реальності, регуляції дій людини в суспільстві та дій суспільства як макросуб'єкта. Концепція «соціального хаосу» наразі розробляється в різних аспектах і коло дослідників, які так чи інакше торкаються цієї темати-

ки, постійно розширюється. Інтерес до різних аспектів соціального хаосу, соціальної нестабільності бачимо в працях таких дослідників, як В. Буданов, М. Омельченко, О. Дзьобань, Р. Генон, Е. Дюркгейм, Р. Мертон (соціальний хаос, аномія), М. Каган, О. Астаф'єва, Н. Косолапов (соціальна нестабільність), Н. Елдрідж, С. Гулд (контрольована нестабільність), Л. фон Мізес (плановий хаос), І. Пригожин, І. Стенгерс (порядок із хаосу), І. Єршова-Бабенко та представники її наукової школи (хаос в дискурсі психосинергетики), Д. Белл, Є. Бистрицький, В. Таран (перехідність), Є. Боринштейн, М. Цибра, З. Атаманюк (особистість в умовах соціальних трансформацій) та багато інших.

При цьому все більш актуальною стає проблема сприйняття соціального хаосу людьми на психологічному рівні, усвідомлення його в онтологічному аспекті.

Мета дослідження – виявлення та осмислення соціально-філософських засад театральності буття в умовах соціального хаосу в онтологічному та психологічному аспектах.

Методологічна стратегія дослідження базується на методах соціокультурного аналізу в рамках концепції театральності соціокомунікативних проявів культури [19]. Ця концепція передбачає, зокрема, залучення різних метафор для осмислення соціально-філософських засад театральності буття (наприклад, «ляльковий театр» [20], «маска» [21], «політичний театр» [24] тощо).

В даній роботі використовується поняття «хаос», навколо якого точиться дискусія щодо його метафоричності, особливо в контексті природознавчих наук. «Головна трудність в цій галузі знання бачиться в тому, що поняття «хаос» представляє собою метафору, що застосовується для характеристики співвідношення детермінованості і випадковості, яка не є логічно строгою», – зауважив ще в 1999 році М. Чешков [32, с. 129]. Наразі цю метафору активно використовують в суспільних науках (в словосполучі «соціальний хаос»). І чомусь намагаються переносити її саме із природознавчих наук. «Ця метафоричність принципово неподоланна, – скаржиться А. Селівєрстова, – тому потрібні більш складні процедури для перенесення поняття «динамічного хаосу» з галузі природознавчих наук в соціогуманітарні» [28]. Виникає питання: навіщо робити саме так? Навіщо в гуманітарну сферу переносити із природознавчих наук поняття, яке виникло і плідно розроблялося в гуманітарній сфері (в дав-

ніх міфологічних системах, античній філософії тощо)?.. Проте дослідники звертають увагу не на це, а на недосконалість метафори як дослідницького інструменту.

Тут слід сказати, що проблема, мабуть, не в метафорі, як такій. А в меті її застосування: метафори годяться для філософського осмислення явищ та процесів (будь-яких), а не для їх наукового описання. Метафора може допомогти завдати певну точку зору на об'єкт дослідження, вказати напрямок розмірковувань, сформулювати концепцію дослідження, але аж ніяк не надасть точного, об'єктивного уявлення про складні (надскладні) природні, психічні, соціальні та інші процеси. Це те ж саме, що спостерігається в моделюванні: ніяка модель не є абсолютно адекватною, тотожною процесові, явищу або об'єкту, який вона моделює. Завжди йдеться лише про ступінь адекватності, і звідси – про ефективність та доцільність використання тієї або іншої моделі (у відповідності до мети дослідження).

Щодо поняття «хаос», його співвідношення із «космосом / порядком», то сучасна наука розглядає його майже в тому ж самому розумінні, яке було сформовано ще в античній філософії.

Розвинемо цю думку більш докладно.

Виклад основного матеріалу.

Іноді в наукових публікаціях, присвячених проблематиці соціального хаосу, можна натрапити на лаконічне зауваження про те, що «проблема співвідношення хаосу – як безпорядку, і впорядкованого стану, тобто космосу – як порядку, вперше була поставлена ще в античній філософії» [27, с. 43].

Проте до такого співставлення антична філософська думка дійшла не одразу.

В ранній античній філософії, як і в античній міфології, хаос мислився не як міра порядку, а, переважно, як просторова категорія і творче начало.

Слово «хаос» походить від грецького *χάος*, chaos, яке означає, насамперед, «зів», «позивання», «з'явання», «розверстий простір», «пустий простір».

Гесіод надавав хаосу тлумачення як міфологічне – одна із першопотенцій, так і фізичне – безкінечний і пустий світовий простір [14]. У Еврепіда та Проба хаос є простором між небом і землею [30, с. 579]. В цілому, наприкінці класичного періоду в Греції існували дві концепції хаосу, що походили від гесіодівського тлумачення: одна висувала на перший план поняття хаосу, як фізичного простору, друга пояснювала хаос, як дещо життєдайне, як основу світового життя.

Перша концепція набула розвитку у філософії Аристотеля та Платона. Аристотель розумів хаос просто як фізичне місце, де знаходяться ті чи інші фізичні тіла. Платон, хоча само це слово і не використовував, говорив про «чисту матерію» як факт існування тіла, що не залежить від його реальних властивостей. Тобто йшлося не про якесь тіло, а про принцип неперервного становлення тіла [30, с. 580].

Дехто зі стоїків розумів хаос як простір, в якому розташовуються речі. Наприклад, у Секста Емпірика читаємо: «Хаос – це місце, яке містить в собі ціле. Якщо б він не лежав в основі, то ні земля, ні вода, ні решта елементів, ні весь космос не змогли б виникнути. Якщо ми мислено усунемо все це, то не зникне місце, в якому все було. Проте воно залишиться, містячи три виміри: довжину, глибину та ширину, не враховуючи опору» [26].

Розуміння хаосу як безкінечності, але не в просторі, а в часі, бачимо в творах Марка Аврелія: «Зверни увагу на те, як швидко все забувається, на хаос часу, безмежного і в тій, і в іншій бік...» [1].

Перші трактування хаосу як неупорядкованого стану матерії з'являються у філософів Емпідокла, Анаксагора та поета Аполлонія Родоського [30, с. 580].

Схожі погляди були й в Овідія, але він вже доповнював їх розумінням необхідності творчого начала саме для перетворення неупорядкованої матерії в упорядкований космос. Функцію здійснення цього перетворення Овідій покладав на *mundi fabricator* (влаштовувач, організатор світу) або на *orifex rerum* («майстер речей») [30, с. 580]. Платон (в діалозі «Тімей»), Аристотель, Прокл та гностики цю функцію приписували деміургу, як творцю космосу, отцю-майстру, що створює небо, землю та її мешканців.

Взагалі, антична філософська думка рухалася, як зазначав О. Ф. Лосєв, у напрямку тих формул, які можна було б застосувати для характеристики хаосу як принципу становлення. Почали з'являтися думки про те, що в хаосі міститься єдність протилежностей: хаос все розкриває і все розгортає, дає можливість всьому вийти назовні; і водночас він все поглинає, все ховає у середину.

В творах Овідія ця властивість хаосу втілюється в образі дволикого Януса, який виступає і як творче начало, і як руйнівне.

В цілому, міфопоетична концепція хаосу була, як зазначав В. Н. Топоров, «породженням

відносно пізньої епохи, яка передбачала вже певний рівень спекулятивної думки про джерела та причини суцього» [30, с. 581]. До характеристики хаосу тоді відносили безкінечність у часі та просторі, роз'ятість до пустоти, або, навпаки, змішаність всіх елементів, неупорядкованість, і, як наслідок, максимум ентропічних тенденцій, виключення із сфери передбачуваного. Але головною рисою хаосу все ж таки вважалася здатність до породження всього суцього.

Саме тому космос (від грецьк. *κόσμος* – порядок, впорядкованість, будова, світ, світобудова, краса, прикраса) завжди є вторинним по відношенню до хаосу – як у часі, так і за складом елементів, із яких він утворюється.

Таке уявлення про космос антична філософська думка підкріплювала «тимчасовістю» хаосу не лише в його початку, а й наприкінці, коли він мав зруйнуватися в результаті якогось катаклізму (всесвітній потоп, пожежа) або «зношування» космічного начала в хаосі [12, с. 10].

Космос тут також мислився, як просторова категорія, і часто уявлявся як дещо, що міститься в середині хаосу, який оточує космос зовні. Космос, що розширюється і самоорганізується, може змістити, посунути хаос на периферію, але не подолати його.

Схожі уявлення про співвідношення хаосу і порядку побутували і в українській міфотворчості. Українські колядки донесли до нас давні розповіді про те, як з хаосу – первинного океану, створився світ – структурована система, що підкорена порядку і гармонії [9, с. 48]:

*Якщо не було початку світа,
То ще не було неба, ні землі,
А лишень було широке море,
А на тім морі явір зелений,
На тім яворі три голубочки,
Три голубочки раду радили:
– Як би ми, браття, світ поставили?
Ой, ходім, браття, аж на дно моря
Та там добудем дрібного піску.
Тот пісок дрібний посієм всюди,
Та встане з него свята земляця,
Та буде тамки золотий камінь.
З того камня буде сонце.
То буде сонце і місяць ясний,
Рум'яна зоря й звізди прекрасні...*

Отже, бачимо, що хоча ще не було ані неба, ані землі, основні елементи вже існували. В тому числі і Дерево як елемент, що завдає структуру

світобудови. Голубам-деміургам треба було решту елементів впорядкувати, поєднати, звести у систему з певними зв'язками та взаємозв'язками між елементами. Тобто ідея порядку, або основний проект порядку, в образі Дерева вже існував.

Одночасне існування хаосу і порядку бачимо й в колядках, де в ролі деміургів виступають павуки [9, с. 138]:

*Ой як то було з початку світа,
Ой як не було святої землі,
Ой но на морі павутиноньки,
Ой там братоньки раду радять:
– Як би нам, брате, в глибокі води,
Тогди ми, брате, світ обснуємо,
Світ обснуємо і наситимо,
Світ наситимо і наповнимо.*

Тут ідея структурування світу посилюється наявністю павутиння – одного з найдосконаліших творінь природи з точки зору геометрії. «Перед нами постає сяючий образ павука-ткача, що снує нитки-промінці, засновує їх різноманітними виявами життя, насичує барвами й звуками, наповнює живлячим духом, – коментує цю колядку Ярослава Музиченко. – Ми знаємо, що в колядках такого типу завше дістається з дна моря золотий камінь-сонце, і тоді вже з'являється світ. Ми кажемо: світ заснувався, сонце – то основа життя...» [9, с. 138].

Тобто знову ж таки йдеться про те, що певний порядок у первинному хаосі вже існував. Деміурги мали лише зробити так, щоб порядок почав переважати над хаосом.

Саме ці уявлення про співвідношення хаосу і космосу / порядку транслюються і набувають нового осмислення в сучасній науці. Зокрема, в сфері дослідження дисипативних (за І. Пригожиним) систем – нелінійних, таких, що самоорганізуються.

«Найважливіша особливість дисипативної системи, – зазначає О. П. Дзобань, – полягає в тому, що вона поєднує порядок з хаосом. Виникнення порядку в такій системі з кількісного погляду виражається у зменшенні її ентропії, але останнє відбувається за рахунок збільшення хаосу в навколишньому середовищі. Система не тільки виникає, а й існує за рахунок поглинання порядку з середовища (так би мовити, «харчується» порядком) і, отже, посилення там хаосу». Тобто порядок і хаос не виключають один одного, а «доповнюють один одного так, що ні порядок не може існувати без підтримуючого його хаосу, ні хаос – без порядку, що породжує його» [8, с. 4].

До таких дисипативних систем сучасна філософська думка відносить не лише деякі природні явища (атмосфера, турбулентні потоки, різні види аритмій серця, нестабільні хімічні реакції тощо), а й соціальну реальність зі всіма її складовими (суспільство, окремі соціальні групи, психіка людини, культура, економіка, політика, соціальні комунікації тощо).

При цьому в публікаціях, присвячених розгляду соціальних явищ та процесів, часто йдеться про періодичну зміну хаосу на порядок, і навпаки. Ця формула, яка стала вже майже традиційною, походить, мабуть, ще з часів Н. Макіавелі, який в своїй книзі «Історія Флоренції» писав про те, що логіка безперервних перетворень змушує державу періодично переходити від стану порядку до безпорядку, а потім навпаки. Наразі її продовжують повторювати, намагаючись пояснити «періодичність взаємопереходів соціальної матерії від упорядкованості до хаосу і назад» чергуванням «двох процесів, що виключають один одного – ієрархізації та деієрархізації» [6; 8].

Для більшої наочності деякі автори навіть вдаються до схематичного зображення: «– хаос – порядок – хаос – порядок – ...» або «хаос ↔ порядок» [3].

Проте, чи відповідає ця формула дійсному стану речей? Адже, як було зазначено, хаос і порядок завжди співіснують в одній дисипативній системі, доповнюючи і обумовлюючи один одного.

Соціальні системи, як відкриті, нелінійні, такі, що самоорганізуються, завжди є дисипативними. На це вказує і В. А. Бачинін, говорячи про те, що в будь-якій соціальній системі ентропія завжди присутня в якості латентної можливості знаходитись в точці біфуркації. Тобто система завжди знаходиться в «точці розгалуження різних варіантів ймовірного майбутнього розвитку», що означає постійне нестале положення [4, с. 146]. Це доводить і І. В. Єршова-Бабенко, розглядаючи будь-які соціальні системи і середовища, як психомірні. Аналіз таких систем (психіки людини, суспільства, соціальних груп, культури тощо) дозволив їй сформулювати уявлення про соціальну реальність, яка постійно знаходиться в стані появи дисипативних структур різних рівнів [11].

Отже, виходячи з того, що дисипативні системи завжди поєднують в собі і хаос і порядок, а всі соціальні системи і середовища є дисипативними, то слід визнати, що в соціальних системах відбувається не зміна хаосу на порядок

(чи навпаки), а зміна співвідношення хаосу до порядку. Тобто для соціальної реальності схему «хаос – порядок – хаос – порядок – ...» пропонується уточнити: «... → переважання хаосу над порядком → переважання порядку над хаосом → переважання хаосу над порядком → ...».

Питання про співвідношення хаосу і порядку виводить також на дискусію щодо фазових переходів у складних системах / середовищах.

Тут провідною ідеєю є модель американського біокібернетика Стюарта Кауфмана, згідно з якою всі складні системи поділяються на два класи – «газоподібні» та «тверді», тобто на хаотичні та впорядковані [34]. При цьому між класами можливі переходи – система може як набутти жорсткої структури, так і втратити її. Саме при такому переході в системі можуть відбутись якісні зміни, тобто здійснитися акт еволюції.

Найбільш наочно ця теорія пояснюється на прикладі сніжинок. Частіш за все вони набувають форми плоского дендриту, схожого на розгалужену шестикутну зірку. В основі цієї форми – симетрія кристалу льоду. Цей кристал має форму шестигранної призми, тобто його бокові грані прямокутні. Тому насправді сніжинка – це дуже тонка призма.

Якщо у будові єдиного кристалу головне – заповнення простору (замерзання сполушної маси води дає сполушну кристалічну масу льоду), то замерзання пару та мікрокрапель йде шляхом росту кристалів в майже пустому повітряному просторі, і тому дає безліч окремих сніжинок, кожна з яких збудована по-своєму. Це проявляється в безмежній неповторності візерунків сніжинок, серед яких досі не траплялося двох однакових [31].

При цьому розміри сніжинок майже однакові, їх дендрити зазвичай дорівнюють одному міліметру. Але чому не більше? Адже у повітрі сніжинкам ніщо не заважає рости. Звісно ж, вони можуть ламатись, але на сніжинках немає слідів зламу – кожна з них є завершеною формою. До того ж – завжди строго симетричною. І знову ж питання: чому? Якщо дендрити ростуть в свобідному просторі, мають «схильність» до різноманіття, то чому кожна з гілок однієї сніжинки не росте за окремим законом? «Очевидно, – роблять висновок деякі дослідники, – що в сніжинці, як цілісній системі, відбувається якийсь процес самоорганізації, який згодом завершується» [31].

Іншими словами, кожна сніжинка, як складна система, при виході із хаосу (охолодженого пару) утворює своє впорядкування.

Проте, як само це відбувається і чому – досі невідомо. Той факт, що в одній сніжинці кожна гілка росте у тому ж вигляді, що й її «сусіди», вказує на наявність спільної програми розвитку. Але де і як вона записана? Яким чином закодована? Як відбувається розподіл по всім шістьом гілкам? Як вона, в решті решт, генерується?..

На ці запитання відповідей поки що нема.

Втім, це не заважає науковцям використовувати сніжинку, точніше – її структуру, як дослідницький інструмент в різних галузях. Будь-яка наукова галузь, яка має справу зі структурами та структурованими процесами, час від часу звертається до структури сніжинки. В математиці, в теорії фракталів, існує відома модель-сніжинка Коха, в інформатиці за схемою сніжинки організуються таблиці в багатомірних базах даних тощо. Навіть у письменництві є «метод сніжинки», за яким рекомендується створювати текст складного літературного твору – повісті, роману [22].

Зрозуміло, що в подібних практиках сніжинка сприймається не як природне явище, а як ідеальний образ, модель. Тому тут вона вже виступає не в якості об'єкту дослідження, а як дослідницький інструмент (або як принцип певної практичної діяльності).

Образ сніжинки, як дослідницька метафора, може бути корисним і для філософського осмислення соціальної реальності.

Наприклад, якщо змінити масштабність об'єкту дослідження і розглядати не окрему сніжинку (або сніжинку, як таку), а сукупність сніжинок, що падають з неба, то матиме ще одну модель поєднання хаосу і порядку. Модель, в якій всі сніжинки / індивіди однакові за природою, але різні за «характером»; всі летять в одному напрямку (до землі під дією гравітації), але у кожного своя траєкторія польоту і своя точка приземлення. Чи не матиме ми в такому разі безліч структурованих, впорядкованих систем, які знаходяться в хаотичному русі в атмосферному середовищі?

І чи не саме таке співвідношення порядку і хаосу спостерігається у суспільстві, яке складається з індивідів, кожен з яких є унікальною (як і сніжинки) особистістю?

І тоді важливим стає не лише питання про співвідношення хаосу і порядку в соціальній реальності, а й питання про те, як впливає хаос (або відчуття хаосу) на кожен окрему особистість та суспільство.

Дослідники онтології соціального хаосу А. П. Павлов та П. А. Павлов зауважують, що

«частіш за все хаос сприймається як ознака деструктивності, кризи, занепаду, руйнування. Однак, не менш важливий модус хаосу – відчуття безглуздості існування, порожнечі, апатія, душевна втома і т.д. Онтологічний хаос є притаманним як «епосі змін» (війни, революції, соціальні кризи), так і часу стабільного застою» [17, с. 136]. До негативних проявів соціального хаосу дослідники відносять розірвання традицій та зв'язків між поколіннями, руйнування соціальних міфів, знецінення важливих для даного суспільства цінностей, порушення звичного порядку життя та розрив соціальних зв'язків. У стані соціального хаосу люди втрачають здатність до виконання своїх соціальних ролей, знижується відчуття відповідальності перед суспільством та іншими людьми, руйнуються соціальний діалог та соціальна солідарність. Все це обумовлюється особливою онтологічною проекцією, яку дослідники характеризують як «смысловий вакуум» [17, с. 137].

На втрату смислів, інформаційну дезорієнтацію, як ознаку соціального хаосу вказує і Н. Косолапов. На його думку, соціальна нестабільність часто сприймається людьми, як ситуація потенційно загрозлива, небезпечна, особливо в тих випадках, коли вони не знають і (або) не розуміють, що саме відбувається, не можуть інтерпретувати події в звичних для себе поняттях та категоріях; не мають достатньо часу та можливостей для отримання і тлумачення необхідної інформації; не контролюють і не мають можливості впливати на події [13].

Втрата смислів, як одна з характеристик соціального хаосу, виводить проблематику в поле інформаційного аспекту.

Намагаючись пояснити властивість інформації як першооснови світу, яка визначає характер зв'язків між матеріальними об'єктами, їх впорядкування, Леонід Мосіонжнік вдається до уявного експерименту з книгою. «Візьмімо, наприклад, книгу – томик Пушкіна, – пропонує вчений. – Матеріально вона складається з декількох сотень грамів паперу, декількох грамів типографської фарби, клею і т.д. Візьмімо ці речовини окремо та змішаємо. Як довго нам треба буде мішати, щоб отримати книгу з віршами Пушкіна? А справа в тому, що ми взяли лише матерію, а не інформацію про неї – і замість потрібної нам речі отримали хаотичну суміш» [15, с. 37-38].

Розмірковуючи далі, вчений говорить про те, що будь-яка книга може складатись із точно такої ж кількості фарби і паперу, але при цьому ча-

сточки фарби можуть скластися в ній в іншому порядку, і тоді це вже буде, наприклад, підручник з фізики. З іншого боку, ті ж самі вірші Пушкіна можуть існувати не лише в друкованому вигляді, а й в рукописному, у вигляді звукових хвиль (під час читання вголос), на електронному носії, у пам'яті читача: матеріально між цими способами збереження інформації немає нічого спільного, проте це будуть ті ж самі вірші [15, с. 38].

Наочність цього пояснювального конструкту спонукає до подальших роздумів. Наприклад, постає питання: чому вважається, що коли з мішанини фарби та паперу не виходить томик віршів Пушкіна або підручник з фізики, то виходить саме «хаотична суміш»? Адже в цій суміші речовини/елементи також якось розташовуються... Може тому, що в цьому розташуванні ми не вбачаємо смислу? А бачимо лише плями на папері?

З іншого боку, навіть у плямах Роршаха ми завжди примудряємось знаходити якісь смисли. Чи не тому, що вони є симетричними? І тест Роршаха, базуючись на симетрії, як одному з законів/порядків природи, автоматично підштовхує нас до того, щоб надавати безформним плямам сенсу? Так само відбувається і з асиметричними формами, наприклад, з мушлями морських моллюсків, в яких ми не бачимо смислу, доки не вбачимо в них логарифмічної спіралі – одного із проявів «золотого перетину».

Чи не слід у такому разі вважати, що впорядкованими нам здаються лише ті структури, в яких ми вбачаємо смисл? Або, навпаки, пошук смислу полягає у виокремленні порядку із хаосу?

Так чи інакше, але коли смислів стає занадто багато, виникає інформаційне перевантаження, яке, знову ж таки, приводить до відчуття хаосу.

І тоді виникає питання: яким чином людина, як психомірна система, може впоратись з такими кризовими ситуаціями, які виникають у соціумі, як психомірному середовищі?

Частково на це питання відповіла і запропонувала практичне рішення професор І. Єршова-Бабенко, розробивши авторський метод психокорекції «Створююча Сила» («CreativePower»), доскладу якого входить методика «Видалення зайвого» [10]. В основі цієї методики лежить можливість власного впливу людини на свій психічний стан. «Керуючись принципом видалення зайвого, – пояснює І. Єршова-Бабенко, – людині пропонується, наприклад, під час роботи з текстом, спочатку видалити зайве, а не знайти головне. В результаті текст як лінгвістичне ціле розпадається, і замість нього перед людиною виникає зовні хаотичне

утворення з декількох слів або словосполук. Насправді ж це хаотичне утворення є смислозмістовним атрактором. Кожна смислова одиниця, що утворюється, та її похідні містять більше інформації, ніж на початку» [10, с. 9].

Ефективність цього методу обумовлена тим, що взаємовплив інформаційно-смислового та емоційного потоків, які утворюються людиною, відбувається на основі когерентного нелінійного зворотного позитивного зв'язку та супроводжується їх посиленням, в тому числі і в середині самої людини, на рівні її внутрішнього психічного стану. Долаючи «лінгвістичний» хаос в результаті виконання вправи за методикою «Видалення зайвого», людина долає і «психологічний» хаос в собі.

Таким чином відбувається самоорганізація особистості внаслідок внутрішньої її перебудови, як складної системи.

Особистість як систему, здатну до таких процесів самоорганізації, розглядає і З. Атаманок, наполягаючи на тому, що «зменшення порядку, безлад між її елементами призводять до руйнування цілісності, а подальше формування і поступове посилення порядку та встановлення нової субординації елементів системи призводить до виникнення нової цілісності» [2, с. 10].

Можна припустити, що у більш широкому контексті впоратись із відчуттям соціального хаосу людям допомагає театралізація життя. При цьому вона дозволяє не видаляти (або зсувати на периферію) «зайву» інформацію, а переводити її в інші форми сприйняття та осмислення – через символи, образи, архетипи, міфологеми тощо.

Головною ідеєю тут є усвідомлення того, що театр завжди передбачає наявність режисера, сценарію, законів жанру та інших компонентів, які вказують на те, що якісь правила гри, якісь план все ж такі є. Тобто не все є таким некерованим, непередбаченим, непередбаченим, безглуздим, як здається.

Звідси і давня ідея про Творця-Деміурга, і сучасна про «Трансцендентного Режисера» [7].

Звідси і відома фраза «Deus ex machina», яка походить від практики давньогрецького театру, коли в критичний момент вистави спеціальний кран піднімав над сценою актора, який зображав верховне божество. Саме це божество мало розв'язати всі складні, неподоланні проблеми головних героїв п'єси.

Звідси – віра людей у всілякі «ХПП» («хитрий план Путіна», «хитрий план Порошенка»).

Звідси – сучасна тенденція до створення персональних «театрів» у повсякденному житті,

коли кожен сам собі і режисер, і драматург, і актор, і критик [23].

Звісно ж театралізація життя не долає соціального хаосу. Йдеться лише про формування відчуття (в суто психологічному плані), що не все так хаотично, як здається.

Таким чином до існуючих пояснень прагнення людей до театралізації життя можна додати ще одне – намагання впоратись із відчуттям хаосу в соціальній реальності.

І в такому разі можна говорити не лише про театралізацію життя як культурну практику, а й про театралізацію свідомості як один зі способів (наряду із міфологізацією) інтерпретування дійсності.

Ще один аспект проблеми, який поєднує, хоч і непрямо, соціальний хаос і театралізацію життя, висвітлює А. Нерубаська, аналізуючи стани людини в кризові, біфуркаційні періоди [16]. Її дослідження ґрунтуються на класифікації особистостей, яку було запропоновано в книзі «Загальна теорія систем для гуманітаріїв» (автори – А. Уйомов, А. Цофнас, І. Сараєва). Згідно з цією класифікацією, особистість не лише розглядається як система, а й уявляється як така, що «грає ті чи інші соціальні ролі та розв'язує певні завдання» [29]. І хоч люди завжди пов'язані із системами, проте «одні – конструюють системи, інші – приймають участь в їх реалізації... Перші завдають концепти. Іноді вони ж розробляють структуру і здобувають субстрат».

Тобто знову бачимо поділ на «деміургів», «драматургів» (автори книги їх називають людьми-конструкторами), «режисерів» (структурні організатори) та «акторів» (субстрат, «гвинтики» системи).

Вступивши в суперечку із А. Уйомовим про те, чи може людина-конструктор жити, незалежно від колективу та поза ним, А. Нерубаська звернулася до висловлювань В. Шалаєва, на думку котрого, люди з біфуркаційною свідомістю можуть руйнувати традиційні норми і цінності, прагнучи нового [33]. Не погодившись ще й з В. Шалаєвим, дослідниця зауважила, що, на її думку, всі свої дії такі люди спрямовують на колективи та діють в середині них, бо поза колективом результати їх творчості не будуть визнані та оцінені, і таким чином втрачуть сенс [16, с. 51].

Знайшовши, таким чином, місце для конструкторів-концептуалістів, наділивши їх біфуркаційною свідомістю, дослідниця залишила поза увагою «руйнівників». Однак ця роль також є важливою. Бо іноді неможливо збудувати щось

нове, не зруйнувавши старого. В соціальному «театрі» цю функцію виконують «трикстери». Саме вони, профануючи застарілі, неактуальні культурні цінності і норми, руйнуючи границі між «дозволенним» і «недозволенним», дискредитуючи «старі» соціальні міфи [25], створюють біфуркаційні ситуації [24], з якими доводиться стикатись конструкторам-концептуалістам. І не лише конструкторам, а й організаторам, і субстрату.

Втім, на які б групи і типи дослідники не ділили особистостей, всі час від часу постають перед необхідністю долати як внутрішні психологічні кризи, так і періоди соціального хаосу. Тоді всім доводиться мобілізувати якомога більше своїх внутрішніх ресурсів: творчих, моральних, інтелектуальних, соціально-адаптивних тощо. Адже, як зауважив В. Бодров, подолання стресу «робить недостатнім нормативне пристосування, потребує нових ресурсів, при необхідності змінити поведінку у важких життєвих ситуаціях, при хронічному впливі стресорів та негативних повсякденних подій» [5].

Активізація всіх цих внутрішніх резервів особистості, звісно ж, не змінить зовнішніх обставин, але може змінити погляд людини на них. І це – головний механізм запуску процесів самоорганізації, або персамоорганізації, особистості, націленої на розвиток в нових соціальних умовах.

Як вже було показано, театралізація деяких видів людської діяльності може суттєво цьому сприяти. Це дає підстави дану соціально-культурну практику розглядати, як один із способів вирішення проблем екології психіки, яка є базовою складовою екології соціуму, культури, соціальних комунікацій. Як зазначає Т. Парсонс, «соціальна система – це функція спільної культури, яка не лише формує основу комунікації її членів, а й позначає, тому в повному сенсі й визначає статус її членів відносно один одного» [18, с. 27]. А І. Єршова-Бабенко додає, що «гострота сучасної соціальної ситуації вимагає замислитись над роллю і місцем психічного стану людини в загальній структурі суспільства, виробничих відносин, нооекологічної ситуації та стратегій поведінки, діяльності, взаємовідносин, що притаманні цим станам» [10, с. 10].

Такий погляд може надати нового поштовху до осмислення театральності соціокомунікативних проявів культури, що вказує на перспективність соціально-філософських досліджень в цьому напрямку.

Висновки.

Спроби виявити та осмислити соціально-філософські засади театральності буття в умовах соціального хаосу привели до таких висновків:

1. Сміслові, ціннісні, світоглядні, інституціональні та інші трансформації, які наразі відбуваються в соціальній реальності, та реакція на них кожної окремої людини та суспільства, все частіш спонукає філософів та соціологів розглядати та осмислювати їх через поняття «соціального хаосу».

2. Теоретичні дослідження в дискурсі соціального хаосу передбачають встановлення співвідношення між поняттями «хаос» і «порядок». Тезаурусний, історичний та міфопоетичний методи аналізу показали, що в давнині хаос мислився не як міра порядку, а, переважно, як просторова категорія і творче начало. Тракткування хаосу як невпорядкованого стану матерії, як протилежність космосу / порядку з'являються пізніше. Проте стійкими залишалися уявлення про одночасне існування порядку і хаосу: космос завжди міститься в середині хаосу, який оточує космос зовні. Космос / порядок, що розширюється і самоорганізується, може змістити, посунути хаос на периферію, але не подолати його.

3. Ці уявлення про співвідношення хаосу і порядку транлюються і набувають нового осмислення в сучасній науці, зокрема, в сфері дослідження дисипативних систем – нелінійних, таких, що самоорганізуються. До таких систем відноситься соціальна реальність та її складові – суспільство, культура, психіка людини, соціальні комунікації тощо.

4. Виходячи з того, що дисипативні системи завжди поєднують в собі і хаос, і порядок, а всі соціальні системи і середовища є дисипативними, пропонується визнати, що в соціальних системах відбувається не зміна хаосу на порядок (чи навпаки), а зміна співвідношення хаосу до порядку. І поширену схему для позначення таких змін «хаос → порядок → хаос → порядок → ...» пропонується уточнити: «... → переважання хаосу над порядком → переважання порядку над хаосом → переважання хаосу над порядком → ...».

5. Питання про співвідношення хаосу і порядку виводить на дискусію і щодо фазових переходів у складних системах та співвідношення систем і середовищ. Порівняння деяких природних явищ (сніжинки в атмосфері) зі структурою суспільства дає підстави говорити про співіснування систем і середовищ, а отже, і про співісну-

вання (з метою взаємодоповнення) двох методів їх дослідження: системного аналізу та синергетичного підходу до вивчення середовищ різної природи.

6. Концепція «соціального хаосу», як одна з базових в сучасній соціальній філософії, розробляється в різних аспектах, що сприяє формуванню різних поглядів на це явище та пропозицій щодо його подолання на рівні сприйняття / відчуття окремою людиною.

7. В рамках даної роботи припускається, що впоратись із відчуттям соціального хаосу людям допомагає театралізація життя. Різні приклади це

доводять. Тому до існуючих пояснень прагнення людей до театралізації життя пропонується додати ще одне – намагання впоратись із відчуттям хаосу в соціальній реальності.

І тоді можна говорити не лише про театралізацію життя, як культурну практику, а й про театралізацію свідомості, як один із способів (наряду із міфологізацією) інтерпретування дійсності. Це не лише складає наукову новизну роботи, а й дозволяє окреслити додаткові горизонти для філософського осмислення сутності і форм соціальної реальності.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Аврелий М. Наедине с собой / М. Аврелий. – Режим доступа: http://librobook.me/naedine_s_soboi_gazmyshleniia/voll/2.
2. Атаманюк З. М. Цілісність особистості через призму соціальної філософії / З. М. Атаманюк // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 143 (4). – С. 7-11.
3. Бакиев А. Г. Становление методологии синергетики в лингвистике / А. Г. Бакиев // Вестник Башкирского университета. – 2014. – Т. 19. – № 2. – С. 552-555.
4. Бачинин В. А. Социология: энциклопедический словарь / В. А. Бачинин. – Санкт-Петербург, 2005.
5. Бодров В. А. Проблема преодоления стресса. Coping Stress и теоретические подходы к его изучению / В. А. Бодров // Психологический журнал. – 2006. – Т. 27. – № 1. – С. 122-133.
6. Бранский В. П. Социальная синергетика как постмодернистская философия истории / В. П. Бранский // Общественные науки и современность. – 1999. – № 6. – С. 117-127.
7. Бувалець О. О. Театральність і театралізація в сучасному культурологічному дискурсі / О. О. Бувалець // Культура України. – 2013. – Вип. 43. – С. 20-23.
8. Дзобань О. П. Сучасна соціальна синергетика: до питань про визначення концептуальних основ / О. П. Дзобань // Вісник національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія. – 2011. – № 7. – С. 3-15.
9. Дмитренко М. Українські символи / М. Дмитренко, Л. Іваннікова, Г. Лозко, Я. Музиченко, О Шалак. – Київ: Народознавство, 1994. – 140 с.
10. Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетические стратегии человеческой деятельности (Концептуальная модель) / И. В. Ершова-Бабенко. – Винница: NOVA KNYHA, 2005. – 360 с.
11. Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетика / И. В. Ершова-Бабенко. – Херсон: Гринь Д.С., 2015. – 488 с.
12. Космос // Мифы народов мира. Энциклопедия в 2 т. – Москва: Сов. энциклопедия, 1992. – Т. 2. – С. 9-10.
13. Косолапов Н. Глобализация, миропорядок XXI века в России. Постиндустриальный мир и Россия / Н. Косолапов. – Москва, 2001. – 250 с.
14. Лосев А. Ф. Гесиод и мифология. Эстетическая терминология ранней греческой литературы / А. Ф. Лосев. – Москва, 1954.
15. Мосионжик Л. А. Человек перед лицом культуры / Л. А. Мосионжик. – Кишинев: Высшая Антропологическая школа, 2004. – 402 с.
16. Нерубаская А. А. Бифуркации личности в системной классификации А. Уёмова / А. А. Нерубаская // Перспективи: соціально-політичний журнал. Серія: філософія. – 2016. – № 2-3. – С. 48-54.
17. Павлов А. П. Онтология социального хаоса / А. П. Павлов, П. А. Павлов // Грамота. – 2015. – № 8. – Ч. 1. – С. 136-139.
18. Парсонс Т. Соціальна структура і особистість / Т. Парсонс. – Київ: Дух і літера, 2011. – 338 с.
19. Прокопович Л. В. Театралізація соціокультурної комунікації: методологічне обґрунтування дослідницького підходу / Л. В. Прокопович // ScienceRise. – 2017. – № 7. – С. 29-32. DOI: 10.15587/2313-8416.2017.106701.
20. Прокопович Л. В. Філософсько-аксіологічний аспект «лялькового театру» буття / Л. В. Прокопович // Scientific Journal “Virtus”. – 2018. – № 28. – С. 16-20.
21. Прокопович Л. В. Концепт «маска» в соціально-філософському осмисленні «театру» буття / Л. В. Прокопович // Scientific Journal “Virtus”. – 2019. – № 31. – С. 16-20.
22. Прокопович Л. В. Образ сніжинки як об'єкт та інструмент творчих експериментів / Л. В. Прокопович // Міфопоетика образу сніжинки в культурних артефактах. Одеса, 2019. – С. 4-15.
23. Прокопович Л. В. Соціально-філософський аналіз візуалізації культурної ідентичності в «театрі» повсякдення / Л. В. Прокопович // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 1. – С. 57-67. DOI: 10.15421/17198.

24. Прокопович Л. В. Соціально-філософські засади театралізації політичної сфери / Л. В. Прокопович // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Том 22. – № 2. – С. 48-58. DOI: 10.15421/171922.
25. Прокопович Л. В. Фольклорні та літературні трикстери у «театрі» буття: соціально-філософський аналіз / Л. В. Прокопович // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 141. – С. 111-116.
26. Секст Эмпирик. Против учёных. Соч. в 2 т. – М.: Мысль, 1976. – Т. 1. – С. 61-376.
27. Селиверстова А. С. Социальный хаос как проблема социальной философии / А. С. Селиверстова // Scientific Journal “Virtus”. – 2018. – № 28. – С. 43-47.
28. Селиверстова А. Теория динамического хаоса в исследованиях социально-философской и социальной направленности / А. Селиверстова // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 2. – № 2. – С. 40-47. DOI: 10.15421/171921.
29. Уёмов А. Общая теория систем для гуманитариев / А. Уёмов, И. Сараева, А. Цофнас. – Warszawa: Uniwersitas Rediviva, 2001. – 276 с.
30. Хаос // Мифы народов мира. Энциклопедия в 2 т. – М.: Сов. энциклопедия, 1992. – Т. 2. – С. 579-582.
31. Чайковский Ю. Юбилей Ламарка – Дарвина и революция в иммунологии / Ю. Чайковский // Наука и жизнь. – 2009. – № 5. – С. 20-29.
32. Чешков М. А. Синергетика: за и против (заметки о науке эпохи Глобальной смуты) / М. А. Чешков // Общественные науки. – 1999. – № 6. – С. 128-140.
33. Шадаев В. П. Синергетика в пространстве философских проблем современности: монография / В. П. Шадаев. – Йошкар-Ола: МГТУ, 2009. – 360 с.
34. Kauffman S. Antichaos and Adaptation / S. Kauffman // Scientific American. – 1991. – August. – P. 64-70.

REFERENCES

1. Aurelius, M. *Nayedine s soboy [Alone with himself]*. Retrieved from: http://librobook.me/naedine_s_soboi_razmyshleniia/vol1/2 [in Russian].
2. Atamanyuk, Z.M. (2019). Tsilnist' osobystosti cherez pryzmu sotsial'noyi filosofiyi [Purpose of a personality through the presence of social philosophy]. *Hileya: scientific bulletin*, 143 (4), 7-11 [in Ukrainian].
3. Bakiev, A.G. (2014). Stanovleniye metodologii sinergetiki v lingvistike [Formation of the methodology of synergetics in linguistics]. *Vestnik Bashkirskogo universiteta*, 19 (2), 552-555 [in Russian].
4. Bachinin, V.A. (2005). *Sotsiologiya: entsiklopedicheskiy slovar [Sociology: Encyclopedic Dictionary]*. St. Petersburg [in Russian].
5. Bodrov, V.A. (2006). Problema preodoleniya stressa. Coping Stress I teoreticheskiye podkhody k yego izucheniy [The problem of coping with stress. Coping Stress and theoretical approaches to its study]. *Psychological Journal*, 27 (1), 122-133 [in Russian].
6. Bransky, V.P. (1999). Sotsial'naya sinergetika kak postmodernistskaya filosofiya istorii [Social synergetics as postmodern philosophy of history]. *Social sciences and modernity*, 6, 117-127 [in Russian].
7. Buvalets, O.O. (2013). Teatral'nist' i teatralizatsiya v suchasnomu kul'turolohichnomu dyskursi [Theatricality and theatricalization in contemporary cultural discourse]. *Culture of Ukraine*, 43, 20-23 [in Ukrainian].
8. Dzoban, O.P. (2011). Suchasna sotsial'na synerhetyka: do pytan' pro vyznachennya kontseptual'nykh osnov [Modern social synergetics: to question on the definition of conceptual foundations]. *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University*, 7, 3-15 [in Ukrainian].
9. Dmytrenko, M., Ivannikova, L., Lozko, H., Muzychenko, Ya., & Shalak, O. (1994). *Ukrains'ki symvoly [Ukrainian symbols]*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Yershova-Babenko, I.V. (2005). *Psikhosinergeticheskiye strategii chelovecheskoy deyatel'nosti (Kontseptual'naya model')*. Monografiya [Psychosynergy strategies of human activity (Conceptual model). Monograph]. Vinnitsa [in Russian].
11. Yershova-Babenko, I.V. (2015). *Psikhosinergetika [Psychosynergy]*. Kherson [in Russian].
12. Kosmos [Space]. (1992). *Myths of the peoples of the world. Encyclopedia in 2 t. (Vol 2)*. Moscow [in Russian].
13. Kosolapov, N. (2001). *Globalizatsiya, miroporyadok XXI veka v Rossii. Postindustrial'nyy mir i Rossiya [Globalization, World Order of the 21 Century in Russia. Post-industrial world and Russia]*. Moscow [in Russian].
14. Losev, A.F. (1954). *Gesiod i mifologiya. Esteticheskaya terminologiya ranney grecheskoy literatury [Hesiod and mythology. Aesthetic terminology of early Greek literature]*. Moscow [in Russian].
15. Mosionzhnik, L.A. (2004). *Chelovek pered litsom kul'tury [Man in the face of culture]*. Kishinev [in Russian].
16. Nerubasskaya, A.A. (2016). Bifurkatsii lichnosti v sistemnoy klassifikatsii A. Uyomova [Bifurcation of personality in system classification A. Uyomova]. *Prospects: socio-political journal*, 2-3, 48-54 [in Russian].
17. Pavlov, A.P., & Pavlov, P.A. (2015). Ontologiya sotsial'nogo khaosa [Ontology of social chaos]. *Gramota*, 8 (1), 136-139 [in Russian].
18. Parsons, T. (2011). *Sotsial'na struktura i osobystist' [Social Structure and Personality]*. Kyiv [in Ukrainian].
19. Prokopovich, L.V. (2017). Teatralizatsia sotsiokul'turnoy komunikatsii: metodologicheskoe obosnovaniye issledovatel'skogo podkhoda [Theatricalization of sociocultural communication: methodological substantiation of the research approach]. *ScienceRise*, 7, 29-32. DOI: 10.15587/2313-8416.2017.106701 [in Russian].
20. Prokopovych, L.V. (2018). Filosofs'ko-aksiolohichnyy aspekt “lyal'kovoho teatru” buttya [The philosophical and axiological aspect of “puppet theater” of being]. *Scientific Journal “Virtus”*, 28, 16-20 [in Ukrainian].

21. Prokopovych, L.V. (2019). Konsept "maska" v sotsial'no-filosofskomu osmyslenni "teatru" buttya [The concept "mask" in the socio-philosophical understanding of the "theater" of being]. *Scientific Journal "Virtus"*, 31, 16-20 [in Ukrainian].
22. Prokopovych, L.V. (2019). Obraz snizhynky yak ob'ekt ta instrument tvorchykh eksperymentiv [The image of a snowflake as an object and a instrument of creative experiments]. *Mythopoetics of the image of snowflakes in cultural artifacts*. Odessa, 4-15 [in Ukrainian].
23. Prokopovych, L.V. (2019). Sotsialno-filosofskiy analiz vizualizatsii kulturnoi identychnosti v "teatri" povsiakdennia [Socio-philosophical analysis of the visualization of cultural identity in the "theater" of everyday life]. *Scientific and theoretical almanac "Grani"*, 22 (1), 57-67. DOI: 10.15421/17198 [in Ukrainian].
24. Prokopovych, L.V. (2019). Sotsialno-filosofski zasady teatralizatsii politychnoi sfery [Socio-philosophical foundations of theatricalization of the political sphere]. *Scientific and theoretical almanac "Grani"*, 22 (2), 48-58. DOI: 10.15421/171922 [in Ukrainian].
25. Prokopovych, L.V. (2019). Fol'klorni ta literaturni trykstery u "teatri" byttya: sotsial'no-filosofskyy analiz [Folklore and literary tricksters in the "theater" of being: a socio-philosophical analysis]. *Hileya: scientific bulletin*, 141(2), 111-116 [in Ukrainian].
26. Sext Empyric (1976). *Protiv uchonykh [Against scientists]*. Works in 2 t. (Vol. 1.). Moscow [in Russian].
27. Seliverstova A.S. (2018). Sotsial'nyy khaos kak problema sotsial'noy filosofii [Social chaos as the problem of social philosophy]. *Scientific Journal "Virtus"*, 28, 43-48. [in Russian].
28. Seliverstova, A.S. (2019). Teoriya dinamicheskogo haosa v issledovaniyah social'no-filosofskoy i social'noy napravlenosti [The theory of dynamic chaos in the socio-philosophical and social studies]. *Scientific and theoretical almanac "Grani"*, 22 (2), 40-47. DOI: 10.15421/171921 [in Russian].
29. Uyomov, A., Saraeva, I., & Tsofnas, A. (2001). *Obshchaya teoriya system dlya gumanitariyev [General theory of systems for the humanities]*. Warszawa: Uniwersitas Rediviva [in Russian].
30. Khaos [Chaos]. Myths of the peoples of the world. Encyclopedia in 2 t. Moscow, 1992, T. 2, 579–582. [in Russian].
31. Chaykovskiy, Yu. (2009). Yubiley Lamarka – Darvina i revolyutsia v immunologii [Anniversary of Lamarck – Darwin and the revolution in immunology]. *Science and life*, 5, 20-29 [in Russian].
32. Cheshkov, M.A. (1999). Sinergetika: za i protiv (zametli o nauke epokhi Global'noy smuty) [Synergetic: Pros and Cons (notes on the science of the Global Time of Troubles)]. *Social Sciences*, 6, 128-140 [in Russian].
33. Shalayev, V.P. (2009). *Sinergetika v prostranstve filosofskikh problem sovremennosti [Synergetic in the space of contemporary philosophical problems]*. Yoshkar-Ola [in Russian].
34. Kauffman, S. (1991). Antichaos and Adaptation. *Scientific American*, August, 64-70.

Лада Валеріївна Прокопович

Кандидат технічних наук, доцент
Одеський національний політехнічний університет
65044, Україна, м. Одеса, пр. Шевченка, 1.

Email: lada.prokopovich@gmail.com

Lada Prokopovych

Ph.D. of Technical Sciences, Assoc. Professor
Odessa National Polytechnic University
1, Shevchenko AV., Odessa, 65044, Ukraine

Цитування: Прокопович Л. В. Театральність буття в умовах соціального хаосу: філософський та психологічний аспекти/ Л. В. Прокопович// Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 5. – С. 25-36.

Citation: Prokopovych, L.V. (2019). Teatralnist buttia v umovakh sotsialnoho khaosu: filosofskiy ta psykholohichniy aspekti [Theatricality of being in conditions of social chaos: philosophical and psychological aspects]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (5), 25-36.

Стаття надійшла / Article arrived: 05.04.2019

Схвалено до друку / Accepted: 08.05.2019